

Atf/Citation: Güler, Ö. (2022). Erken Ortaçağ Bizans Saraylarından Bukoleon Sarayının Tarihi Açından Değerlendirilmesi. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 75-85

Araştırma Makalesi / Research Article

Önder GÜLER*

* Dr., Tarihçi, İstanbul/Türkiye
guleronder100@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8196-532X

Erken Ortaçağ Bizans Saraylarından Bukoleon Sarayının Tarihi Açından Değerlendirilmesi *Early Medieval Byzantine Palaces Historical Evaluation of the Bukoleon Palace*

Öz

Bukoleon Sarayı; Marmara Denizi kıyısında, günümüzde Cankurtaran Mahallesi ile Kumkapı semti arasındaki Çatladıkapı mevkiinde, Küçük Ayasofya'nın hemen doğusunda bulunan bir sahil sarayıdır. Sarayın ismi üzerinden yapılacak bir değerlendirmede Hıristiyanlık öncesi dönemlere dayandırılan bu Sarayın tarihinin çok eski dönemlerine gittiği tahmin edilmektedir. Saray hakkındaki en eski bilgiler orta Bizans dönemine özellikle 9. yüzyılın ortalarından 13. yüzyıl başına kadar ki döneme tarihlendirilir. Bu bakımdan Bukoleon Sarayı yâda Limanı'ndan bahseden en eski yazar, onuncu yüzyılda İmparator Konstantin Porphyrogenitus'tur. Daha sonraki yazarların, I. Mihail'in saltanatı sırasında ve dokuzuncu yüzyıl boyunca Theophilus'un saltanatı esnasında meydana gelen olaylardan söz ederken "Bukoleonu" kullandıkları A.V. Millingen tarafından ifade edilmektedir. Fakat yaşanan olayların belirsizliğinin yüksek olması sebebiyle genel görüş "Bukoleon" kelimesinin ilk kez 9. yüzyılın başında kullanıldığıdır. Kaynaklar Bukoleon sarayının yerini; Büyük Saray'ın güney-batı köşesi dışında olduğunu ve adının da Sasanî kralı II. Sapor'un Bizans'a sığınan ve burada bir süre yaşayan kardeşi Hürmüz (Hormisdas)'den geldiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu makalemizde Sarayın geçirdiği tarihi süreci; tarih, arkeoloji ve sanat tarihi verileri doğrultusunda genel hatları ile ortaya koymaya çalıştık.r. çlamaktadır.Balçıklı yerleşim sahalarında faylanma sonucunda tektonik çökme meydana gelmiştir.Sahadaki akarsuların günümüzdeki morfolojik görünümünü, Pleistosen'deki iklim değişiklikleri ile sahadaki tektonik hareketler önemli ölçüde etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Hürmüz, Bukoleon, Bizans, Büyük Saray.

Abstract

Bukoleon Palace; It is a seaside palace located on the shores of the Marmara Sea, in the Çataltı Kapı location, between the Cankurtaran neighborhood and the Kumkapı district, just in the eastern part of Little Hagia Sophia. Based on the pre-Christian times, in an evaluation to be made over the name of the Palace, it is estimated that the history of this Palace goes back to very ancient times. The oldest information about the palace is dated to the middle Byzantine period, especially from the middle of the 9th century to the beginning of the 13th century. In this respect, the earliest writer to mention the Bukoleon Palace or Harbor is Emperor Constantine Porphyrogenitus in the tenth century. Later writers use the "Bucoleon" to refer to events that took place during the reign of I. Michael and during the reign of Theophilus during the ninth century, It is expressed by A.V. Millingen. However, due to the high uncertainty of the events, the general opinion is that the word "Bukoleon" was used for the first time at the beginning of the 9th century. Sources include the location of the Bukoleon palace; It is stated that it is outside the south-west corner of the Great Palace and that its name comes from Hormuz (Hormisdas), the brother of Sassanid king II. Sapor, who took refuge in Byzantium and lived there for a while. So, in this article, the historical process of the Palace; We tried to reveal it in general terms in line with the data of history, archeology and art history.sions as technical service quality, tangible elements, reliability, sensitivity, security, adequacy, access, reputation and.informingams in the area has been significantly affected by the climatic changes in the Pleistocene and the tectonic movements in the area.

Keywords: Hormuz, Bucoleon, Byzantium, Great Palace.

Giriş

Geç dönem Roma ve Bizans İmparatorlukları boyunca İstanbul Boğazının her iki yakasında, çoğunun kalıntıları günümüze ulaşamayan birçok saray yapısının inşa edildiği bilinmektedir. 4. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlanan bu saraylar, İmparator Konstantin'den Komnenoslara kadar süren bir zaman aralığında, hem Avrupa hem de Asya kıyısında, özellikle Marmara Denizi ve Boğaz sahil şeridinde imparatorların şehrin telaşından kaçmak amacıyla kullandığı yapılardır (Müller-Wiener, 2016, s. 229). Özellikle bu maksatla yapılan saraylardan biri olan ve Bukoleon gibi Yazlık/Sahil Sarayı olarak değerlendirilen Herion Sarayında (Fenerbahçe Sarayı) İmparatoriçe yılın büyük bir bölümünü, daha çok Herion (Prokopios, 2001, s. 171)¹ denilen yerde, denize bakan bir yazlıkta geçirirdi. Bu durum denizden gelebilecek saldırılara karşı çok güvenli kabul edilmese de imparator ve İmparatoriçenin yılın belli zamanlarında kullanmaktan hoşlandıkları yerlerdi (Prokopius, 2001, s. 103). Yapımına milattan sonra 4. yüzyılda başladığı tahmin edilen ve Büyük Saray'ın bir parçası haline gelmesi dolayısıyla şehrin diğer su kenarı saraylarından farklılaşan geç antik dönemde inşa edilen Bukoleon Sarayı; bu makalede Tarihi açıdan ele alınmıştır (Müller-Wiener, 2016, s. 229).

1. Tarihi Coğrafya

En eski tarihî yazılı kaynaklarda İstanbul şehrinin ilk ismi Byzantion olarak kaydedilmektedir. Meşhur Alman filologlarından Paul Kretschmer, Byzantion adına tahsis etmiş olduğu bir makalede tarihi öneminden dolayı bu ismi gerek etimolojik gerekse filolojik açıdan esaslı bir şekilde araştırmaya ve açıklamaya çalışmıştır. P. Kretschmer'e göre ismin ortaya çıkışı bakımından *Buçávτιov/Byzantion*'a en yakın paralel isimler Anadolu yarımadasında Frigya bölgesindeki yer adlarında bulunmaktadır. Ayrıca *Byzas*'ın iskân yeri demek olduğunu ifade ederek, bu ismin en yakın benzerini İlyrce'de *Beuzas*, *Beusas*, *Beusantis* formlarında görmek mümkündür. P. Kretschmer, Byzanz'ın Frig göçleri sırasında Traklarla birlikte bu göçe katılmış olan İlyryyalılar tarafından kurulmuş bulunduğunu ve Marmara Denizi ile Haliç arasındaki şimdiki Topkapı Sarayı tepesindeki var olan eski iskân yerinin ismini Dor kolonistlerinin aynen almış olduklarını yazmaktadır (Erzen, 1954, s. 136-37).

Bizantion'un kurulduğu dönemde, bugünkü Eminönü, Sirkeci, Sarayburnu ve Ahırkapı'ya denk düşen bölgede kıyı şeridi günümüzdeki görünümünden oldukça farklıydı (Tekin, 2015, s. 402). Yüksekçe bir konumda, bir tepenin üstünde yer alan Topkapı Sarayı'nın (Erzen, 1954, s. 137) kuzeybatısında, Eminönü-Sirkeci bölgesinde, epeyce içlere doğru uzanan barınaklı bir liman vardı. Bizantion'un surları bu limandan başlıyor, Marmara kıyısında bugünkü surların biraz içinden geçerek Ahırkapı'da önce kuzeye doğru karaya kıvrılıyor, günümüz Topkapı sarayı çizgisini izliyor; Çemberlitaş, Çarşıkapı, Beyazıt vb. sur dışında "nekropolis", yani mezarlıklar bölgesi olarak kalıyordu (Mango, 2007, s. 85-86).

Bu duruma Bizantion'un ilk çekirdeği bugünkü Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın bulunduğu alandı. Topkapı Sarayı'nın avlularının bulunduğu yerde Akropolis, yani Yunan kentlerinin içinde tapınak, kral sarayı ve anıtların bulunduğu iç kalesi vardı (Mango, 2007, s. 84). Akropolis kentin en yüksek noktasındaydı. Bizantion Akropolisi'nin kuzeybatısında, bugünkü Sirkeci tarafında, Haliç ağzındaki en önemli liman olan (Tekin, 2015, s. 407) Neorion limanı (Çetinkaya, 2015, s. 34-35)² yer alıyordu. Bu limanın önünde bir dalgakıran vardı. Boğaziçi'ne bakan yamaçlarda atletizm yarışmalarının yapıldığı Stadion, yanında Kinegion denilen amfitiyatro, Akropolis'in içinde kral sarayından başka Zeus, Atena, Apollon, Poseidon, Afrodites, Artemis tapınakları ve heykelleri bulunuyordu (Tekin, 2015, s. 407-08). Akropolis'i çevreleyen duvarların hemen ardında kent halkının konutları, yönetim binaları ve kamusal mekânlar yer alıyordu. Bizantion'un, 5 km uzunluğunda olduğu sanılan surları üzerinde 27 kule görülüyor ve Antik Çağ yazarları bu surları Rodos ve Messana'dan sonra en güçlü kent surları olarak anlatıyorlardı. İki veya üç kent kapısından biri, bugünkü Ayasofya Meydanı'ndaki Agora'nın, yani Yunan kentlerinin ticaret merkezi de olan halkın toplandığı kamu alanının hemen yakınındaydı. Agora'dan bu kapıya, daha sonra, Bizans döneminde Mese adıyla anılacak

¹ Herion: Boğaziçi'nin Anadolu yakasında sayfiye yani yazlık ev olarak kullanılan yer.

² Kaynaklarda günümüz İstanbul Eminönü semti Yeni Cami çevresinde olduğu ifade edilmektedir. 5 ve 6. Yüzyıllarda çıkan yangınlar neticesinde liman ve çevresindeki yapılar büyük zarara uğramıştır. Bkz: Haluk Çetinkaya, "İstanbul'un Bizans Dönemi Mimarisi", Antik çağdan XXI. yüzyıla Büyük İstanbul Ansiklopedisi, C. VIII., İstanbul, 2015, s. 34-35.

olan, bugünkü Divanyolu güzergâhını izleyen bir yol gidiyordu (Mango, 2007, s. 83-86). Bu da kentin surlarının Ayasofya Meydanının biraz dışından geçtiğini, dönemin en önemli şehrinin de ne kadar küçük olduğunu göstermektedir. İkinci kapı ise daha kuzeyde, Haliç kıyısına doğru, büyük ihtimalle Neorion limanına yakındı ve Trakya yoluna açıldığından Trakion Kapısı olarak adlandırılırdı. Kamu yapılarının ve yöneticilerin konutlarının bulunduğu, bir çeşit yönetsel merkez durumundaki Strategion Meydanı bu kapıya yakındı. Kentin mezarlıkları bugünkü Divanyolu'nun iki tarafında, Çemberlitaş ve Beyazıt'a doğru uzanıyor ve Bizantion'un surlarının dışında kalıyordu (Dörtbudak, 2015, s. 22).

Nitekim farklı yerleşim bölgelerinin araştırılmasından sonra I. Konstantinus, konutunu 324 yılında Byzantion'da kurmayı planladığında, önünde günümüz Topkapı Sarayından mevcut Galata köprüsüne kadar uzanan büyük bir kasaba buldu. Zaten Byzantion şehri, imparator Konstantinus'dan bin yıl öncesinden beri vardı (Mango, 2007, s. 84). Özellikle Afife Erzen makalesinde, İstanbul şehri bölgesinin ilk sakinleri Orta Yunanistan'dan gelen Megaralılar ve diğerleri olmadığı gibi m.ö. 13.yüzyılda Anadolu'ya göç eden Frig'ler veya başka Trak kavimleri de olmayıp, prehistorik devirde Anadolu'nun Kuzey-batı mıntikasına has bir kültürü temsil etmiş olan insanlardır. Ancak İstanbul Boğazının her iki sahil bölgesi bu bakımdan henüz araştırılmamış olduğu gibi, muahhar devirlerde bugünkü İstanbul'un esas üç kısmını teşkil eden İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar sahalarındaki en eski kültür katlarına maruz kalınan inşaat faaliyetlerinden dolayı artık ulaşılamadığını ortaya koymaktadır (Erzen, 1954, s. 135-36).

324 yılına gelindiğinde kentin görünüşü, varlığını yukarıda ifade ettiğimiz antik Megaralılardan çok İmparator Septimus Severus ile İmparator Caracalla'nın şehrin üzerindeki etkisinin daha belirgin olduğu yönünde imiş. Şehrin en canlı noktası ya da merkezi, günümüzdeki Ayasofya Camiinin önündeki açık bir meydanla temsil edilen bir agoranın çevresinde toplanmıştı. Romalılar bu geniş alanda bir hipodrom ile Zeuksippos hamamlarını inşa ederken, kentin kapılarına kadar geniş bir sütunlu sokak agoradan batıya doğru uzanıyordu. Ayrıca şehirde bu yapılardan başka Haliç tarafında iki müstahkem liman, bir tiyatro, bir anfiteatro ve çok sayıda tapınak mevcuttu. İmparator Konstantinus'un sahip olduğu usta ve mimarları, kurdukları yeni kenti öncesinde var olan eski kentin temelleri üzerine kurdular. Dolayısıyla şehirdeki toplam alan ortalama sekiz yüz hektara kadar büyütülerek, şehir kara tarafından bir surla çevrildi. Eski Ayasofya önündeki halkın ve şehrin önemli meydanlarından olan merkez alıkonuldu, hipodrom daha da genişletilerek hemen yanına Propontis yani Marmara Denizi'ne doğru eğimli bölgede, gelecek sekiz yüzyıl boyunca Bizans imparatorlarının yaşayacağı önemli ve geniş bir imparatorluk sarayı inşa edildi (Mango, 2007, s. 84).

Semavi Eyice, bu sarayın Bizans İmparatorlarının XI. yüzyıla kadar kullandığı bir saray olduğu ve sarayın Latince *Palatium magnum* yani *Büyüksaray* olarak adlandırıldığını ifade ederken, VI. yüzyılın ünlü yazarı Prokopios'un burayı *ta Basileos oikia*, İmparator evi veya İmparatorun evi şeklinde tanıttığından bahsetmektedir. Ayrıca şehrin topoğrafya ve binalarını anlatan ve X. yüzyıla doğru yaşadığı tahmin olunan bir kişi tarafından derlendiği anlaşılan *Patria Konstantinoupoleos* başlığı ile bilinen kaynakta ise buraya *saray* anlamına gelen *to palation* veya *Büyüksaray* anlamında *to mega palation* denildiğini ortaya koymaktadır (Eyice, 1988, s. 3).

Büyük saray, şimdi Sultanahmet camiinin bulunduğu yerden Marmara kıyısına kadar hemen hemen yüz bin m²'lik bir alanı kaplıyordu. Bu kompleks yapının çevresi duvarlarla çevrili olmakla birlikte içerisinde saraya ait çok sayıda bina ve ibadet alanları mevcut idi, bu haliyle başlı başına bir şehir görünümündeydi. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Büyüksaray kuzey-batı tarafında bugünkü Sultanahmet Meydanı yerinde olan Hipodrom ile Septimius Severus döneminde yapılan Zeuksippos hamamlarına, kuzeydoğuda Ayasofya'nın önünde uzanan *Augousteon* meydanı ve Ayasofya ile Senato'ya komşu bulunuyordu. Ayrıca Doğu ve güney tarafında denize kadar uzanan Büyük Saray'ın güneybatı tarafında bizim konumuz olan *Boukoleon Sarayı* ile İmparatorlara özel iskele ve *Hormisdas* Mahallesi vardı. Günümüzdeki idari düzenlemeye göre, Bizans'ın Büyük Sarayı; Cankurtaran ve Sultanahmet mahallelerinin hemen hemen bütününe kaplıyordu (Eyice, 1988, s. 3).

Konstantinopolis, 359 yılında Batı'daki Roma İmparatorluğu gibi, nihayet bir kentsel praefektura (Vilayet) hüviyetine sahip olabilecek mimari ve şehircilik anlamında bir gelişme göstermişti. İmparator I. Theodosius (379-95) ve halefleri, şehirdeki imar faaliyetlerini daha artırarak; Şehrin ticari hacmini önemli ölçüde artıracak olan geniş kapasiteli bir liman, yeni ambarlar, Theodosius ve Arcadius forumları ile devasa anıtlar yaptılar. İmparatorluğun hanedan üyesi kadınları, şehrin en güzel emlaklarını almakta ve kendilerine yeni konutlar yaptırıyorlardı. Nitekim 413 yılında, Konstantinopolis'i adeta benzersiz bir kaleye dönüştüren

çifte kara surlarının yapılmasıyla birlikte şehrin bölgesel alanı bir kez daha genişletildi. Dolayısıyla şehrin mevcut alanı yaklaşık olarak bin dört yüz hektar genişliğine, nüfusu da ortalama üç yüz bin ile dört yüz bin arasında bir nüfusa ulaşmıştı. Öyle ki, Konstantinopolis, son geldiği noktada imar, yüz ölçümü ve nüfus artışı gibi faktörlerden ötürü dönem itibarıyla Roma ve İskenderiye veya Antiokheia (Antakya)'dan da daha büyük ve önemli bir konuma gelmiştir (Mango, 2007, s. 85).

Bu bakımdan Müller-Wienner, 450 yılından sonra şehrin sayısal olarak sahip olduğu yapıları ortaya koyan *Notitia urbis Constantinopolitanae* olarak bilinen bu Latince belge; Roma'da olduğu gibi Konstantinopolis'te de on dört bölgeye ayrılan şehrin her bölgesini sıralayarak anlattığı bu belgede şehrin inşası hakkında bilgiler verildiğini ortaya koymaktadır (Müller-Wienner, 2016, s. 20). Bu belgeye göre yapıların bazıları şunlardır: beş adet imparatorluk ve dokuz adet prenslik sarayı; sekizi kamuya ait olmakla birlikte toplamda 161 adet özel hamam; 4 forum; 5 tahıl ambarı, hipodroma ek olarak 2 tiyatro olmakla birlikte; şehirde 322 sokak; 4,388 *domus* olarak adlandırılan varlıklı kimselere ait olan konaklar; 52 revaklı giriş (portico); 20'si kamuya ait olmakla birlikte 140 adet özel fırın ve 14 adet kilise bulunmaktadır (Mango, 2007, s. 85).

Her ne kadar *Notitia* adlı bu belge, II. Theodosios zamanında inşa edilen kara surlarından sonra yazılmış olsa da, bu belge sadece Konstantinus dönemine ait şehrin sahip oldukları ve biri Galata diğeri de Haliç'ten öte tarafa kadar uzanan (tahminen şimdiki Eyüp) On dördüncü bölge olmak üzere, şehir dışındaki iki yerleşim bölgesiyle alakalıdır. Özellikle Konstantinus zamanında yapılan surlar ile II.Theodosios zamanında yapılan surlar arasındaki geniş kuşağın şehre ait olarak görülmediği ve ortaçağ boyunca bu bölgenin merkezden uzak, seyrek yerleşimli bir bölge olarak ifade edilmektedir. Aslında bu durumu seyrek kalan bölgede var olan mezarlıklarla bağdaştırabiliriz. Özellikle mezarlıkların bu tür şehirleşmelerde şehrin biraz dışında tutulması göz önüne alındığında varsayılan bölgelerin tam bir kentsel alan olarak görülmediği anlaşılabilir. Ayrıca yine bu alanda erken dönem manastırlarını görmek de mümkündür. Bu bakımdan, Theodosios surlarının yapılmasındaki amacının artan bir nüfusun sonucu olarak değil de, güvenlik endişeleriyle müstahkem alanın dâhilinde geniş su rezervuarları bulundurmaya ihtiyacına binaen inşa edildiği akıllara gelebilir (Mango, 2007, s. 86).

Sonuç olarak IV. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar Bizans İmparatorlarının oturdukları ve X. yüzyıl sonlarına kadar sürekli olarak yapılan eklemelerle büyütülen Büyük Sarayın ilk binaları I. Konstantinos (324-337) döneminde inşa ettirilmiştir. Büyük Sarayın en önemli kısımları olan Daphne, Magnaura ve Khalke Sarayları bu arada yapılmıştır. Fakat Nika ihtilâli sırasında 532 yılında çıkan yangında yanan bu saraylar I. Iustinianus (527-565) tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. I. Iustinianus'un kendi prensliği zamanında oturduğu Hormisdas sarayını yani sonrasında Bukoleon olarak adlandırılacak olan Bukoleon Sarayını da Büyük Saray'a eklemiştir (Eyice, 1988, s. 4). Bu bağlamda mimarlık tarihi, sanat tarihi ve arkeolojik kaynaklarda Büyük Saray'ın bir parçası olarak değerlendirilen Bukoleon Sarayı, Büyük Saray kompleksinin sahil kısmı yâda sayfiye alanı olarak değerlendirilmektedir.

2. Tarihi Çerçeve

Bukoleon Sarayı; Marmara Denizi kıyısında, günümüzde Cankurtaran Mahallesi ile Kumkapı semti arasındaki Çatladıkapı mevkiinde, Küçük Ayasofya'nın hemen doğusunda bulunan bir sahil sarayıdır. Kaynaklarda Hıristiyanlık öncesi dönemlerden geldiği tahmin edilen ismine bakılarak, Sarayın tarihi çok eskilere dayandırılmaktadır (Berger, 1994, s. 327). Bu bakımdan Saray ve saraya yakın bir limanın adı olan *Bukoleon* kelimesi, Grekçe "bukolos" (çoban) anlamına gelmekte olup, pagan (tektanrıcılık öncesi) dönemden kaldığı tahmin edilmektedir. Ortaçağda, bu kelimenin "bus kai leon"dan yani *boğa* ve *aslan* kelimelerin birleşiminden meydana geldiği kabul edilmiş, sonraki yıllarda ise bazı Batılı yazarlarca, "bucca leone" (aslanın ağzı) olarak ifade edilmiştir. Nitekim limanın kurulduğu ilk yıllarda, rıhtımda bulunan ve bir boğa ile bir aslanın dövüşmesini sembolize eden bu heykel, "bukoleon" sözcüğü ile ilgili varsayımlardan birincisinin kaynağı olarak gösterilmişse de, genel kanaat bu heykelin, "Bukoleon" adından esinlenilerek yapıldığıdır (Berger, 1994, s. 327). Dolayısıyla Saray'ın ismi de bu limandan kaynaklı bir isimlendirme olduğu üzerine durulur.

Saray hakkında verilen en eski malumat 9. Yüzyıl'ın ortalarından yani Orta Bizans döneminden 13. Yüzyıl'ın başına kadar ki olan zamana tarihlendirilmektedir. Bu bakımdan Bukoleon Limanı'ndan bahseden en eski yazar, onuncu yüzyılda İmparator Konstantin Porphyrogenitus'tur. Daha sonraki yazarların, I.

Mihail'in saltanatı sırasında ve dokuzuncu yüzyıl boyunca Theophilus'un saltanatı esnasında meydana gelen olaylardan söz ederken bu adı yani "Bukoleonu" kullandıkları A.V. Millingen tarafından ifade edilmektedir. Fakat yaşanan olayların belirsizliğinin yüksek olması sebebiyle genel görüş "Bukoleon" kelimesinin ilk kez 9. yüzyılın başında kullanıldığıdır (Millingen, 1899, s. 278-79).

Kaynaklar Bukoleon sarayının yerini; Büyük Saray'ın güney-batı köşesi dışında olduğunu ifade ederken, adını ise Sasani kralı II. Sapor'un Bizans'a sığınan ve burada bir süre yaşayan kardeşi Hormisdas'dan aldığı belirtilir (Eyice, 1988, s. 12). Özellikle bu ismin kaynağı olarak Büyük Konstantinus döneminde (MS. 306-337) İstanbul'a sığınarak Hıristiyanlığı kabul eden ve ülkesinin tahtının ardıldığından mahrum bırakılarak bir kuleye kapatılan ve karısı sayesinde buradan kurtulup Büyük Konstantinus'a iltica eden Sasani prensi Hormisdas'ın (Hürmüz), İmparator Konstantinus'un izniyle şimdiki Küçük Ayasofya Camiinin doğusunda Marmara denizi kıyısında İran'daki evine benzer bir saray yaptırdığı ve ismini saraya verdiği ve sonrasında da bu sarayın Bukoleon Sarayı olarak adlandırıldığı tahmin edilmektedir (Millingen, 1899, s. 279). Kıyıda bulunan bu sarayda sonraları VI. yüzyılda Iustinianus oturmuş ve İmparator olduktan sonra, bu binayı Büyük Saray'ın sınırları içine aldırılmıştır. Daha eski adı bilinmeyen fakat içinde Sasani prensi Hormisdas'ın yaşadığı için onun adı ile tanınan, VI. yüzyıldan sonra da Iustinianus evi olarak şöhret bulan bu yapı, bugün Marmara surları üzerinde cephesi görülen yapı olarak teşhis edilmektedir (Eyice, 1988, s. 12).

Şekil 1: Bukoleon Sarayı Fener Burcu ve Saray Cephesi, Ahırkapı.³

Bu cephe Pharos/Faros denilen fener burcu ile İmparator iskelesi olan büyük çıkıntı arasında kalan sur duvarı olarak uzanmaktadır. Temel kısmında ilkçağdan kalma büyük mermer blokların kullanıldığı ve dış cephesi sur duvarı üstüne oturan bu kalıntının pek çok kaynakta yukarıda belirttiğimiz üzere Hormisdas sarayı veya Iustinianus evi olarak adlandırılmasının yanında makalenin Giriş kısmında belirttiğimiz "liman ve anıtlar" ilişkisinden ötürü de bazıları bunun II. Theodosios'un Bukoleon sarayı olduğunu iddia etmişlerdir (Eyice, 1988, s. 22). Fakat yukarıda A.V. Millingen'den atıfla ifade ettiğimiz gibi "Bukoleon" sözcüğünün en erken 9. Yüzyılda en geç tarih olarak da 11. Yüzyılda kullanıldığını belirtirken, artık "Bukoleon" isminin kullanıldığı dönemde "Hormisdas" isminin kullanımının bırakıldığını ifade edilmektedir (Millingen, 1899, s. 278-79). Dolayısıyla tarihi süreç içerisinde dönem ve kişilere göre isimlendirilmeler yapıldığı; Sarayın, Hormisdas öncesi isminin bilinmediği, Iustinianus evi ve son olarak da Bukoleon Sarayı olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Saray'ın kim tarafından yapıldığına dair ise kesin bir bilgi verilemiyor olsa da

³1950'li yıllarda Yenikapı Sahil boyu hattında yapılan yol çalışmaları neticesinde Sarayın önünde denizde yapılan dolgu çalışmaları sonrasında Yenikapı Sahil yolu buradan geçirilmiştir. Yukarıdaki fotoğraf, Sahil yolu yapılmadan önceki Sarayın Fener Kulesini ve cephesini göstermektedir. Görsel: Guillaume Berggren Fotoğrafı, <http://www.eskiistanbul.net/arama/bukoleon>, Erişim Tarihi: 27.04.2022

W. Müller-Wiener tarafından sarayın inşasına II. Theodosius döneminde (MS 408-450) başlandığı ifade edilerek bu döneme tarihlendirilmektedir (Müller-Wiener, 2016, s. 225). Özellikle Sarayın batı bölümü II. Theodosios'un zamanında yapılmıştır. Sarayın iki yanında, oturan aslan heykelleriyle süslü, bir cumba bulunuyordu. Yapı kısmen mermer blok taşlar, kısmen mermer sütunlar ile yapılmıştı (Dirimtekin, 1953, s. 30). Kaynaklar baz alınarak yapılan değerlendirilmeler, yapılan arkeolojik kazılar ve mevcut görülen kısımları üzerinde yapılan analizler neticesinde günümüze ulaşan bazı bölümlerin tahminen Teófilos (829-842) (Berger, 1994, s. 327) ve II. Nikephoros Phokas dönemlerinde (963-969) sura ve saraya bazı ekler yapıldığı arkeolojik ve tarihi açıdan saptanabilmektedir (Müller-Wiener, 2016, s. 225-226).

Bu bakımdan tarihi süreç içerisinde çok defalar eklemelere maruz kalan ve bazı kısımlarının tekrardan yapılmış olmasına rağmen Bukoleon Sarayı'nın günümüze kalan ve görülebilen ön cephesi üç yüz metre uzunluğunda iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler Bukoleon Kraliyet Limanı ile sarayı birbirine bağlayan anıtsal merdiven, cephenin 90 derecelik bir açıyla kırıldığı bölümde bu iki parçayı birbirinden ayırmaktadır. Sarayın batı parçası 1870'lerdeki demiryolu yapımında zarar görmüştür. Doğu parçası ise günümüzde kısmen ayakta durmaktadır (Berger, 1994, s. 327). Saray, surların üzerinde deniz seviyesinden yaklaşık 13,5 m. yükseklikte yer alırken, fener kulesi çevresinde 19 metreyi bulmaktaydı. Doğu parçasının doğudaki sınırını pharos adı verilen ve bugün sadece alt kısmı ayakta duran yapı oluşturmaktadır. Pharos, 22,5 m. yüksekliğinde aşağıdan yukarıya doğru gittikçe daralan 3 katlı bir deniz feneridir (Utkan, 1996, s. 12-17). Batı parçası ise sur boyunca Çatladıkapı'ya ve günümüzde mevcut olmayan Belisarius Kulesi'ne uzanmaktadır. Belisarius Kulesinin, Kraliyet Limanı'nın giriş ve çıkışlarını kontrol altında tutmak amacıyla kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim bu Kule, 1950'li yıllarda sahil otoyolunun yapımı sırasında sahil surlarının bir bölümü ile birlikte yıktırılmıştır (Köroğlu, 2006, s. 6).

Şekil 2: Bukoleon Sarayı ve Cephesi/ Ahırkapı-1890'lar⁴

Ayrıca genel hatlarıyla değerlendirdiğimiz Bukoleon Sarayının beş kat tuğlayla, birbirini takip eden beş kat küçük kare taş bloklardan oluşan yüzeyi, E. Mamboury ve T. Wiegand tarafından, Geç Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Mamboury, 1931 tarihli, saray için yaptığı genel planda, duvar hattının kuzeydoğuda Nakilbent Sarnıcı'nın köşesine kadar uzandığını oradan da Belisarius Kulesi ile karşılaşacak şekilde güneye doğru indiğini varsaymıştır. Ancak Belisarius Kulesi ile aynı hizada bulunan duvarın, 1928 yılında yıkılmasından önce, ayrıntılı şekilde tanımlanmamış olması, bu duvarın ne şekilde olduğunu kesin olarak bilmemizi engellemektedir. Ayrıca ana savunma duvarının Kapı Ağası Camii'nden Nakilbent Sarnıcı'na kadar düz bir hat çizmediği, Şifa Hamamı Sokağı boyunca ikinci bir köşe oluşturduğu söylenebilir. Bu durumda Phokas, sarayın tamamını istihkâm etmemiş, Bukoleon Limanı ile bir üçgen oluşturan ikamet ve merasim yerini istihkâm etmiştir (Utkan, 1996, s. 8).

⁴ Görsel: <http://www.eskiistanbul.net/arama/bukoleon>, Erişim Tarihi: 27.04.2022

Sonraki yıllarda İmparator II. Nikephoros Phokas'ın (963-969) Saray üzerinde yaptıkları yapısal eklemeler arkeolojik ve tarihsel açıdan oldukça emin bir şekilde saptanabilmektedir. Özellikle bu inşaat faaliyetleri Büyük Saray'ın batı kısmında 967 yılında güçlü bir sur ve kulelerin yapımı ile devam ettirilir (Dirimtekin, 1953, s. 28-30). Hâlihazırda bu surun ve tramvay caddesinin yanındaki kapının kalıntıları günümüze kadar gelmiştir. Fakat günümüzdeki sarayın mevcut haline ait bazı bölümlerinin bu dönemde yapıldıklarına dair kesin bir bilgi yoktur (Müller-Wiener, 2016, s. 225). Fakat II. Nikephoros Phokas döneminde Büyük Saray ve çevresinin olabilecek saldırılara karşı korunması amacıyla yapılan savunma duvarları ile çevrilmesi esnasında Bukoleon Sarayı'nın sahile bakan deniz cephesi sur duvarlarıyla desteklenerek, ek yapılar ilave ve güçlendirmeler yapılmıştır (Freely-Çakmak, 2004, s. 189). Ayrıca bu konu üzerine farklı görüşler olsa da, 1204 yılında dördüncü Haçlı seferine katılmış Geoffroy de Villehardouin eserinde Bukoleon Sarayı'nın "Chastel de Bouchelyon" yani Bukoleon Kalesi olarak adlandırdığını ve müstahkem amaçlı bir saray olduğu Millengen tarafından ifade edilir (Millengen, 1899, s. 285-86). Bu görüşü kanıtlar nitelikte özellikle Saray cephesinin deniz seviyesinden belli bir yüksekliğe kadar sağır sur duvarları ile örülükten belli bir seviyeden sonra ise denize doğru açılan loca ve pencerelerle desteklenmesi, Saray'ın "Bukoleon Kalesi" olarak değerlendirilmesini destekler nitelikte olmuştur. Özellikle sarayın hem denizden gelecek tehlikelere karşı daha korunaklı olması, hem de imparator ve ailesinin deniz üzerinden yapacağı seyahatlerinde denizi bir geçit olarak kullanma ihtiyaçlarına binaen bu planla yapılmıştır (Sağ, 2011, s. 9).

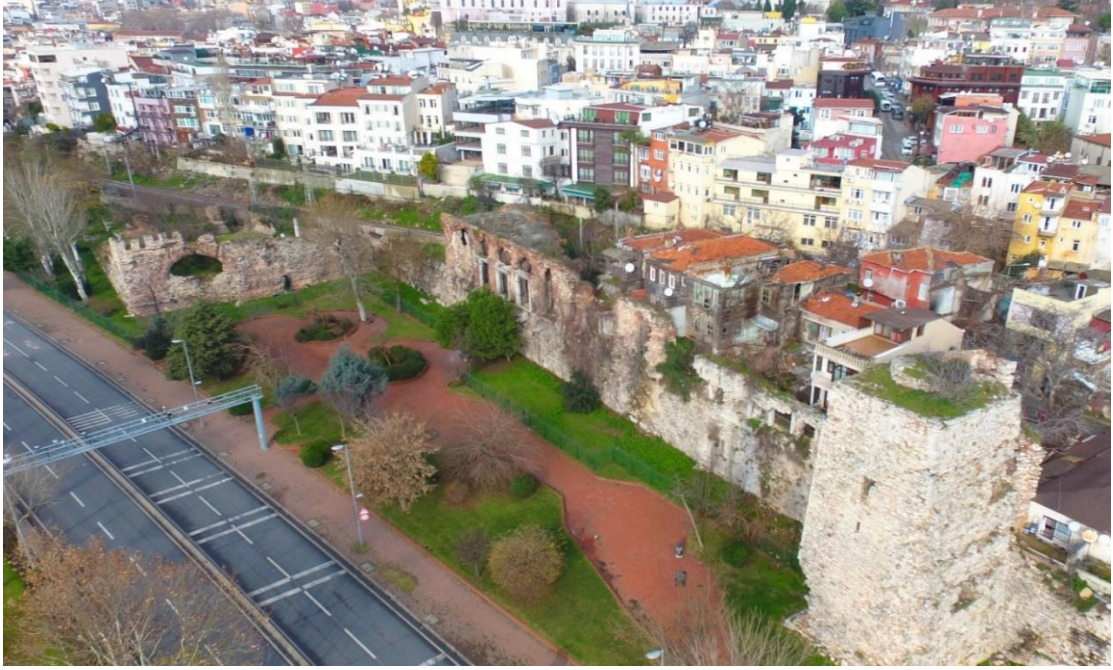
Şekil 3: Bukoleon Sarayı⁵

Sarayın diğer önemli bir bölümünü oluşturan ve merdivenlerle çıkılan Pharos/Faros Fener Terası, ünlü Altın Salon'un (Hrisotriklinos) önünde, deniz feneri de sarayın güneydoğu ucundaydı. Fener muhtemelen sarayın limanını aydınlatıyordu. Kuban, gezgin Cristoforo Buondelmonti'nin, 15. yüzyılın başlarında hâlâ ayakta olan bu faros'tan söz ettiğinden bahseder. Aynı teras üstünde, V. Konstantinos tarafından yapılarak Meryem Ana'ya adanan, tahta çıkış törenlerinin yapıldığı ünlü şapelin yanı sıra, Avios Demetrios Kilisesi ile Aziz İlyas Mezar Odası da bulunmaktaydı. Kuşkusuz bunların en büyüğü I. Basilios'un bu terasa bir köprüyle bağlanan Yeni Kilisesiydi. Kaynaklarda çok sayıda odadan ve şapelden söz edilmesine karşın, adları ve olası kurucularından başka, bu yapıların yerleri ve biçimleri bilinmemektedir. Ortaçağda Bizans Büyük Sarayı çok sayıda kilise, şapel ve barındırdığı kutlu emanetleriyle bir manastırı andırmaktaydı. Büyük Saray'daki ve kentteki kutsal eşyalar, her yere yayılmış manastırlar ve ikon kültü, Konstantinopolis'i Kudüs gibi bir hac merkezine dönüştürmüştü. Dönemin dinsel mimarisi gibi saray mimarisi de çok büyük boyutlu değildir. Bütün bu odalar, pavyonlar ve şapeller boyutları açısından çok

⁵ Bukoleon Sarayı genel görünümü. 1956 yılından sonra Sarayın önündeki deniz kıyısı doldurularak yol çalışması yapılmıştır. Görsel: http://www.zulfikarhalifeoglu.com.tr/proje-bukoleon_sarayı_muzesi-39.htm, Erişim tarihi: 27.04.2022

büyük olmamakla birlikte tasarım ve zengin malzemeli bezemeler içeren mimarileri ile gözlemcilerde hayranlık uyandırıyor (Kuban, 1996, s. 148-49).

Zamanla, Saray'ın ve Bukoleon Limanı'nın öne çıkan konumu doğal hale geldiğinden, anlaşıldığı kadarıyla Bukoleon adı, Marmara Denizi'ne bakan Büyük Saray'ı oluşturan tüm bina koleksiyonunu kapsayacak şekilde genişletildi (Millengen, 1899, s. 284). Geoffroy de Villehardouin'in Konstantinopolis'in Haçlılar tarafından işgali üzerine olan eserinde "Bukoleon" terimini bu anlamda kullandığı açıktır. Dolayısıyla Bukoleon'u Fransızca "le palais de Bouchelyon"u olarak ifade ettiği ve Yunan imparatorlarının başlıca konutlarından biri olan Blachernia Sarayı ile ilişkilendirir. Ayrıca şehir ganimetlerinin paylaşılmasında, Blachernia Sarayı gibi "Bouchelyon Sarayı"da, Haçlıların Konstantinopolis İmparatoru seçeceği prense ait olacağını ifade eder (Villehardouin, 2001, s. 90, 93-94, 98-99, 147).

Şekil 4: En Sağdan Foros Kalesi (Fener Kulesi), Saray Cephesi ve İmparator İskelesi.⁶

Sarayla birlikte aynı adı taşıyan Bukoleon Limanı, Konstantinopolis gibi bir şehirde sık sık su yoluyla hareket etme fırsatına sahip olan imparatorun rahatlığı için Büyük Saray'a bağlandı. Adı, limanın rıhtımındaki mermer bir Aslan ve Boğa grubundan türetilmiştir. Bu anıt Millingen'in eserinde; aslan, sol ayağıyla boğanın boynuzu üzerinde, boğazına ulaşmak için kurbanının kafasını kıvrıma eylemiyle temsil edilmiştir. Kısmen yapay olan liman, rüzgâr ve dalgaların şiddetinden iki iskeleyle korunuyordu ve amacına uygun olarak önemli bir mimari ihtişam sergiliyordu. Rıhtım mermerle döşenerek aslan, boğa, ayı ve deve kuşu figürleriyle süslenmişti (Millengen, 1899, s. 269).

Büyük Saray kompleksinin en doğu ucundaki, deniz seviyesine en yakın üçüncü öge olan Bukoleon Sarayı, deniz surlarına bitiştirilmişti. Saray ile limanın tarihsel ilişkisi net değildir. Bizantolog Rodolphe Guillard'a göre, deniz surlarında hâlâ kalıntıları görebildiğimiz Bukoleon Sarayı, ikili bir saraydı. Kuzeybatıdaki bölümü, Büyük Saray'ın bu yöndeki sınırını belirliyordu. Her ikisi de surlar üzerindediydi ve merdivenlerle saraya bağlanıyordu. Büyük Saray'ın, 11. yüzyıldan sonra "Bukoleoni" diye anıldığı unutulmamalıdır (Kuban, 1996, s. 148). Ayrıca bir seyyah yâda bir şövalye olup olmadığı hususunda bir netlik olmasa da IV. Haçlı Seferine muharip olarak katılmış olan Robert De Clari'nin yazdığı "*İstanbul'un Zaptı 1204*" adlı eserinde 1204 tarihine ait Bukoleon Sarayı'nı (bu tarihte Büyük Saray kastediliyordu) şöyle ifade etmiştir: "Bukoleon sarayı fevkalade bir saraydı. Markinin oturduğu bu sarayda, birbirine bitişik ve hepsi de altın mozaikten beş yüz kadar evle, küçüklü büyüklü otuz kadar kilise vardı. Bunlardan birinin adı Sainte-Chapelle idi. Bu kilise o kadar zengin, o kadar muhteşemdi ki, menteşeleri, sürgüleri ve buna benzer

⁶ Görsel: <http://www.zulfikarhalifeoglu.com.tr/proje-bukoleon-sarayı-muzesi-39.htm>, Erişim tarihi: 27.04.2022

diğer kısımları demirden değil, gümüşten, sütunları akikten, somakiden veya fevkalade kıymetli taşlardandı. Döşemesi öyle düz, öyle parlak bir beyaz mermerdendi ki, billûrdanmış gibi duruyordu (Clari, 1994, s. 41).”

Sarayla ilgili başka betimlemeler ise Venedik'in Türk Mahkemesi'ndeki elçisi Pietro Zen'in 1532'de Hükümetine gönderdiği ve bir deprem sarsıntısından sonra gördüğü anıtı uzun uzun anlattığı bir raporda bulunmaktadır. Bununla birlikte, Von Hammer, bu açıklamayı alıntılarken, Dr. Mordtmann'da, Von Hammer'a atıfta bulunarak, atıfta bulunulan pasajın Bukoleon Sarayının tanımlanması adına önemli bir kaynak teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Raporun orijinal el yazması, Venedik Cumhuriyeti'nin yayınlanmamış Arşivleri arasında, Marciana Kütüphanesi'nde korunmaktadır ve Bukoleon Sarayı ile alakalı pasaj şu şekildedir (Millengen, 1899, s. 270).

Hayvanların kesildiği kapıda (aşağıdaki yolda, Hipodromun sütunlarının yanında), Türkçe 'de Chiachadi Capisso adı verilen, Frank dilinde "Çatlak Kapısı" anlamına gelen, söz konusu su kapısının dışındadır. Ve her iki ucunda birer aslan bulunan üç eski pencerenin altında; kıyının yanında, iki sütun üzerinde, çok büyük bir boğanın saldırıya uğradığı mermer bir blok vardır. Boğanın boynunun arkasına takılan ve onu aşağı atan ve boğanın boynuzuna büyük bir kuvvetle vuran bir aslanın boğazıdır. Bu Aslan'ın, hepsi tek parça halinde kesilmiş çok kaliteli taştan yapılmıştır. Bu hayvanlar, başları Asya'ya dönük olarak dururlardı (Millengen, 1899, s. 271).

Dolayısıyla Venedik elçisine göre bu anıt, Hipodromun altında bir kapı olan Çatlak Kapı adlı su kapısının dışındaki rihtim üzerinde ve bir mezbahanın yanındaydı. Ayrıca Venedik elçisi bu anıt grubunun, çok eski bir binaya ait olduğunu ve her iki ucunda aslanlarla süslenmiş bir dizi üç pencerenin altında durduğunu ekliyor (Millengen, 1899, s. 272).

1204 yılındaki Latin işgalinden sonra Bukoleon Sarayı, Blakhernai Sarayı ve Büyük Saray gibi Latin imparatorlar tarafından saray olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Büyük Saray içinde bulunan Néa Kilisesi, Bukoleon'da St. Michael adı altında, direk olarak papanın yetkisi altında olan ve kendi ruhban cemaatine sahip bir saray kilisesine dönüştü (Müller-Wiener, 2016, s. 227). Nitekim Paleologos hanedanı (M.S.1261-1453), Latin işgali sonrası Blakhernai Sarayı'na taşınmış ve tarihten sonra Bukoleon Sarayı kimseler tarafından kullanılmayarak harabe bir hale gelmiştir. Dolayısıyla 14.-19. yüzyıllar arasında Büyük Saray gibi Bukoleon Sarayı da kullanılamaz hale geldi. 1453 yılından itibaren bölge bir yerleşim alanına dönüştü (Freely-Çakmak, 2004, s. 153-54). Merkezi ise 1554 yılında Kızlar Ağası Mahmut Ağa tarafından inşa edilen ve üç bölümlü bir sarnıcın üzerinde bulunan Ağa Camii olmuştur (Müller-Wiener, 2016, s. 227-28).

Nitekim İstanbul'un fethinden sonraki süreçte çok defalar yangın ve depremler geçiren saray yapısının tahrip olmasındaki en büyük etken demiryolu ve sahil otoyolunun inşasıdır. Özellikle buraya kadar olan süreç de sarayın deniz cephesinde duran heykeller grubu 1532 yılında bir depremde büyük zarara uğrar. 16. yüzyılda ise ortadan kalkar. Eski saray alanında yapılan yeni binalar ve büyük yangınlar özellikle 1489, 1741, 1758, 1808 ve en son 1912 yıllarında gerçekleşen yangınlar sarayın kalıntılarını da tümüyle yok eder. 1870 yılından itibaren demiryolu yapımı saraya dair bazı kısımları tamamen ortadan kalkmasına ve planın bölünmesine sebep olurken, zamanla aslan figürleri ile bezenmiş deniz cephesi de yok olmuştur (Müller-Wiener, 2016, s. 228). Fakat bugün Bukoleon Sarayına dair incelemeler yapıldığında sarayın deniz surları üzerindeki mermer pervazları olan, iki sütun tarafından taşınan ortadaki sivri, yanlardaki yuvarlak kemerli üçlü kemer açıklığı şeklindeki balkon ya da locaya ait konsollar net olarak görülmektedir. Bu cephenin arkasında kalın payeleri olan ve tuğla tonozlarla örtülü bir mekânlar grubu da hâlihazırda yer almaktadır. Ön cephede kullanılmış iki aslan heykeli ise İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne kaldırılmıştır (Eyice, 1988, s. 22-23).

Özellikle 1912'deki büyük yangından sonra aynı yıl büyük bir hızla arkeoloji ve yenileme çalışmalarına başlayan R. Mesguich ve sonraki yıllarda Alman Arkeolog Theodor Wiegand ve Sanat Tarihçisi Karl Wulzinger yangının etkisini en aza indirmeye çalışmışlardır (Müller-Wiener, 2016, s. 228). Ayrıca 1920 yılında İstanbul'da bulunan Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı General Charphy'nin sarayın sahile bakan cephesinde yaptırdığı Arkeolojik kazı çalışmaları neticesinde deniz kapısı ortaya çıkartılmıştır (Eyice, 1988, s. 22). Bu bakımdan İstanbul Arkeoloji Müzesinin 5445 numaralı envanterinde yer alan ve üzerinde "Dünya Hâkimi İmparator Konstantinos" şeklinde bir yazının olduğu (Koroğlu, 2006, s. 6), kapı kemerinin altına üst söve olarak General Charpy tarafından restore ettirilerek koydurulan taş lento da bu

kapının girişinin üzerine yerleştirilmiş fakat sonrasında yukarıda belirttiğimiz gibi bu taş lento İstanbul Arkeoloji Müzesine kaldırılmıştır (Eyice, 1988, s. 22).

Sonuç

Erken Ortaçağ Tarihinde İstanbul'da Doğu Roma ya da Bizans İmparatorluğunun önemli yazlık saraylarından olan Bukoleon Sarayı, imparatorluğunun Büyük Saray kompleksinin bir parçası olarak ifade edilmektedir. Bizans İmparatoru II. Theodosios (408-450) tarafından inşa ettirildiği tahmin edilen Saray, tarihi süreç içerisinde Hormisdas Sarayı, Iustinianus evi ve son olarak da sarayın önünde bulunan Boğa ve Aslan heykellerinden dolayı Bukoleon ismi ile adlandırılmıştır.

Sarayın yaşlanma, deprem ve yangınlar sebebiyle yıkılmalara, eklemelere ve yeniden yapılmalara uğradığı ve günümüze kalan kısım ve buluntuların ilk yapıldığı dönemlerden değil de sonraki yıllarda özellikle de İmparator Teófilos (829-842) ve II. Nikephoros Phokas dönemlerinde (963-969) sura ve saraya bazı ekler yapıldığı arkeolojik ve tarihi açıdan saptanabilmektedir.

1204 yılındaki Latin işgalinden sonra Bukoleon Sarayı; Blakhernai Sarayı ve Büyük Saray gibi Latin imparatorlar tarafından saray olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Fakat Paleologos hanedanı Latin işgali sonrası 1261-1453 yılları arasında Blakhernai Sarayı'na taşınmış; İstanbul'un fethinden sonrada Bukoleon Sarayı kimseler tarafından kullanılmayarak harabe bir hale gelmiştir. 1453 yılından itibaren bölge; merkezi 1554 yılında Kızlar Ağası Mahmut Ağa tarafından inşa edilen ve üç bölümlü bir sarnıcın üzerinde bulunan Ağa Camii ve çevresi olmak üzere bir yerleşim alanına dönüşmüştü.

Kaynakça

- Berger, A. (1994). Bukoleon Sarayı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, ss. 327 (tek sayfa).
- Çetinkaya, H., (2015). İstanbul'un Bizans Dönemi Mimarisi. *Antik çağdan XXI. yüzyıla Büyük İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII., ss. 24-67.
- De Clari, R. (1994). *İstanbul'un zaptı 1204*, (B. Akyavaş, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi belirtilmemiş).
- De Villehardouin, G. (2001). *Konstantinopolis'te Haçlılar*. (A. Berktaş, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1882)
- Dirimtekin, F. (1953). *Fetihten önce Marmara surları*. İstanbul Fethi Derneği Yayınları.
- Dörtbudak, S. B., (2015). Coğrafyanın tarihi belirlediği kent. *Tarih Öncesinden Günümüze Kronolojik İstanbul Tarihi*, ss. 22-23.
- Erzen, A., (1954). İstanbul şehrinin kuruluşu ve isimleri. *Bellekten*, C. 18, S. 70, ss. 131-158.
- Eyice, S. (1988). İstanbul'da Bizans imparatorlarının sarayları: Büyük Saray. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 3, ss. 3-36.
- Freely, J. - Çakmak, A. S. (2004). *Byzantine Monuments of Istanbul*. Cambridge University Press.
- Köroğlu, G. (2006). İstanbul'daki Bizans imparatorluk sarayları. *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0607.html, Erişim Tarihi: 31.03.2022
- Kuban, D. (1996). *İstanbul bir kent tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mango, C. (2007). *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*. (G. Ç. Güven, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1980)
- Millingen, A. V. (1899). *Byzantine Constantinople: the walls of the city and adjoining historical sites*. John Murray Publishing.
- Müller-Wiener, W. (2016). *İstanbul'un tarihsel topografyası*. (Ü. Sayın, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1977)
- Prokopius, (2001). *Bizans'ın gizli tarihi*. (O. Duru, Çev.), Türkiye İş Bankası Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi belirtilmemiştir)

Sağ, M.K. (2011). *Antik dönem su kenarı sarayları*. (Tez No: 349606) [Yüksek Lisan tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Tekin, O. (2015). Eskiçağ'da İstanbul topoğrafyası. *Antik çağdan XXI. yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, C.1*, ss. 402-409.

Utkan, L. (1996). *Hormisdas sarayı kazısı küçük buluntuları*. (Tez No: 6389) [Yüksek lisans tezi İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Görsel, <http://www.zulfikarhalifeoglu.com.tr/proje-bukoleon-sarayi-muzesi-39.htm>, (Erişim tarihi: 27.04.2022)

Görsel, <http://www.eskiistanbul.net/arama/bukoleon>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022)

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Bu makale tek yazarlı olup, herhangi bir ortak araştırmacısı bulunmamaktadır. Dolayısıyla yazarlar arası çıkar çatışması konu olamaz.